

Építész a kőfejtőben Architect in the Quarry

Tanulmányok
Dávidházi Péter
hatvanadik születésnapjára

Studies Presented to
Péter Dávidházi
On His Sixtieth Birthday

Szerkesztette / Edited by:

HÍTES Sándor
TÖRÖK Zsuzsa

rec.iti
Budapest • 2010

A kötet megjelenését az
MTA Irodalomtudományi Intézete és a
Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

A borító Adam Friedrich Oeser *Sokrates meißelt die drei Grazien*
(Szókratész kőbe faragja a három gráciát) című metszete alapján készült.
A metszet Johann Joachim Winckelmann *Gedanken über die Nachahmung der
griechischen Werke in der Malerei und Bildhauerkunst* című értekezésének első,
1755-ös kiadásában jelent meg először.

© szerzők, 2010

ISBN 978-963-7341-87-8

Kiadja a *rec.iti*,
az MTA Irodalomtudományi Intézetének
recenziós portálja ► <http://rec.iti.mta.hu/rec.iti>

Borítóterv:

Fórizs Gergely ötlete nyomán Csörsz Rumen István
Tördelte: Hegedüs Béla

PORKOLÁB TIBOR

„A’ MAGYAR LOVASSÁGNAK MDCCLXXXIX”

A török háború kultusza a Hadi és Más Nevezetes
Történetekben¹

Egy megoldás valamennyire mindig
álmegoldás, a probléma sosem egés-
zen álprobléma.

Dávidházi Péter

Az alábbi szöveg három ismert (magyar nyelvű) és egy elfelejtett (latin nyelvű) költemény együttes olvasására tesz kísérletet, mégpedig első (közös) megjelenésük kontextusában. Az így előálló „probléma” *persze* nem „megoldható.” Ez a belátás *persze* nem zárja ki a „megoldásra” való törekvés örömet.

A II. József török háborújának eseményeiről részletesen beszámoló bécsi magyar nyelvű lap, a Hadi és Más Nevezetes Történetek (a továbbiakban: HMNT) 1789. októberében arról tudósítja olvasóit, hogy elkészítetett egy „méltóságos rajzolat”, amely – a szerkesztői *Jelentés* szerint – „a’ Magyar Lovas Vitézeknek követésre méltó, és a’ Haza

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

ditsősségét emelő jeles tselekedeteiket” hirdeti.² A *Jelentés* a dicsőség-
oszlopot ábrázoló metsztlaphoz részletes magyarázatot fűz:

Ezen rajzolásban meg-tiszteltetett a’ Magyar Haza, ditsősségére termett
Fiaiban, a’ Magyar Lovasokban, kiknek egy sugár, és magasságával a’
fellegeket érdeklő Oszlop vagy on emelve, illy alól irással: A’ / MAGYAR
LOVASSÁGNAK / MDCCLXXXIX. A’ jobb oldala felől ezen emlékeztető
oszlopnak ül Magyar Ország, egy Magyar Királyi minden ékességekkel
díszeskedő méltóságos, de egyszersmind igen kegyes tekintetű szép Dáma
által ábrázolva, kinek bal kezében, a’ Királyi Páltzán kívül, egy őszve haj-
togatott papíros vagy on, mellyre azon nagy érdemű Vitéz Uraknak betses
neveik vagynak fel-jegyvezve, a’ kiknek szerentséjek völt, ezen Török
háborúban mind személyes vitézségek, mind bölt kormányozások által
magokat meg-külömböztetni. – A’ mint az említett szép Dáma, szélinel
fogva tartja a’ papírossát, ezen nagy nevek láttzanak annak kisodródott
részin: Gen. Báró *Vétsey*, Gen. *Fábry*, néhai Gen. *Filó*, Gen. *Otto*, Gen.
Mészáros, Ob. Gr. *Nemes*, Ob. *Képiró*, Ob. *Boros*, Ob. *Kosztolányi*, ’s
a’ t. Ezen Listára mutat az Ország jobb kezével, és a’ História, melly
egy figyelmező Szűz formájában mellette ül, által írja a’ meg-nevezett,
,s több más Hérosi Neveket, a’ maga Kronikájába, elől tévén *Loudon*,
Coburg, *Hohenlőe*, és *Wartensleben* Neveit, kiknek fő igazgatások alatt
vitézkedtek Lovassaink. – A’ História mellett szemléltetnek Magyar ’s
Erdély Országok’ borostyán ágakkal körül font Tzimereik, mellyek alatt
három valamennyire ki-bontott tsomó papírosok feküsznek, mellyekre
a’ *Tsászár*, *Toskánai Fő Hertzeg Leopold*, *Erdődy*, *Wurmser*, *Gréven*, és
Barkó Regimentjeiknek; nem különben a’ *Székelly* Reg. nek Vitézei
vagnak fel-irva. Ezek t. i. azok a’ 7 Magyar Lovas Regimentek, mellyek
az el-múlt, és ezen folyó esztendőben gyakor ízben mutathatták, de
mutatták-is az Osmanok ellen vitézségeket. Az Oszlop bal része felől,
áll *Márs* egész hadi készületében. Lábai alatt hevernek a’ Törökökön
vett győzedelmek’ külömbkülömbféle jelei. Vidám tekintetével azon való
egész meg-elégedését teszi nyilván valóvá, hogy láthatja Magyar Vitéze-
inek illy szép meg-jutalmaztatásokat. Az Oszlopon túl, képzelhetőkép-
pen lehet szemlélni, hogy vágják magokat az árvíz módjára omló Török
seregek közibe serény és bátor szívű Huszárjaink. Ide nem messze emel-
kedik egy élő fákkal ékeskedő hegy; azon viaskodik *Herkules* a’ hét fejű
Sárkánnyal (Hydrával). *Herkules* a’ Magyar Lovasságot; a’ Sárkány pedig
a’ Törökséget ábrázolja. – A’ hegy kellő tetején tündöklök a’ Ditsőség
Temploma; ahöz közel lebegteti magát a’ levegő égben, ’s mutat reája

² Hadi és Más Nevezetes Tudósítások (a továbbiakban: HMNT), I (1789), 380.

jobb kezével, a' diadalmas Seregektől fel-reppent, és szemeit még most-is reájok vissza függesztő Hír. Ki-terjesztett bal kezében tartja a' már megfűtt Trombitáját, és az örökké valóságnak jelentő képét; egy tulajdon farkát szájában tartó kigyót. – Azon nevezetes, és a' Magyar lovasság vitéz érdemeit summáson magokban foglaló sorok, mellyek a' rajzolás alól ekkén olvastatnak: Ti bátor Seregek, Bellóna' igaz Magzati, Jól vitézkedtetek. – vetettek néhai kedves emlékezetű Tiszt *Faludi* Ferentz Ur verseiből.³

A citátum Faludi *Nádasdi* című költeményének második, harmadik és negyedik sora.⁴ A metszet szignatúrája: „A' Hazai Szeretet készítette.” Figyelmet érdemel, hogy sem a szignatúra, sem a *Jelentés* nem ad információt „a klassziczáló barokk minden tulajdonságát élénk vetítő kép”⁵ készítőiről. A rajzoló és a rézmetsző kilétére Kazinczy Orpheusának *Litteratori Tudósításaiból* derül fény:

A' *Hadi Történetek Írói* G...– K... és Z... Urak a' Magyar fegyvernek ditsőségére egy szép rajzolatot metszettek Sambach Bétsi Rajzoló után, Mark Qvirín által. Egy Obeliskus körül, mellynek talp-kövére ez vagyon írva: A'. MAGYAR. LOVASSÁGNAK. M.D.CC.LXXXIX. áll' a *koronás Magyar Ország*' s Vitézeink' Neveit tartja; a' *fegyverbe öltözött Márs*, kardjával a' Székely és más Seregeknek nevekre mutatván; és a' *történetet író Historiának Geniusa*. Az Obeliskuson túl látszik a' sugárokkal körül-vett Ditsőség Temploma, mellynek útjában Hercules a' Hydrát tsapdossa. A' levegőben az örvendező *Hír* szárnyall kezében tartván a' Halhatatlanság gyűrűvé vált kigyóját és a' harsány kürtöt. – Alantabb a' Törökkel tsatázó magyar Sereg látszik.⁶

Feltételezhető, hogy a HMNT szerkesztői, akik nem győzik hangsúlyozni, hogy „egy olly méltóságos rajzolást” kívánnak az „érdemes elő fizető Urakhoz” eljuttani, „a' melly a' Magyar Hazának, ezen mindnyájunk édes Annyának dízét még az idegenek előtt-is hathatóssan nevelje; és

³ HMNT, I (1789), 381–382.

⁴ FALUDI Ferencz *Versei*, kiad. NÉGYESY László, Bp., 1900⁶ (Olcsó Könyvtár, 1163–1165), 22.

⁵ D. SZEMZŐ Pirokska, *A magyar folyóiratillusztráció kezdetei = A Magyar Művészettörténeti Munkaközösség évkönyve 1953*, Bp., 1954, 121.

⁶ *Első folyóirataink: Orpheus*, kiad. DEBRECZENI Attila, Debrecen, 2001 (Csonkai Könyvtár. Források. Régi Kortársaink, 7.), 36.

annak ditső emlékezetét a' késő maradéknál-is fenn tarthassa”,⁷ jobbnak látják elleplezni, hogy a magasztos feladattal nem magyar, pontosabban magyarországi mestereket bíztak meg. Görögék ugyan előszeretettel támogatnak *hungarus* képirókat és rézmetszőket (a bécsi művészeti akadémián tanuló Czetter Sámuelnek például áldozatos pártfogói⁸), és lapjukban is rendszeresen foglalkoztatnak – rendszerint a regiment-, erődítmény-, hadifelszerelés-, csatakép- és térképillusztációk előállításához – magyar festőket és metszőket, ám a nagyobb felkészültséget igénylő képekkel (például a reprezentatív képmásokkal) külföldi mesterekhez fordulnak.⁹ Nem meglepő tehát, hogy a magyar huszárokat dicsőítő propagandakép megrajzolására Kaspar Sambachnak, a bécsi akadémia igazgatójának adnak megbízást, metszésére pedig azt a Mark Quirin kéri fel, aki mellképeket is készít a HMNT számára.¹⁰

A szerkesztők nem elégszenek meg a metszetlap elkészítésével és széleskörű terjesztésével. A *Jelentésből* az is megtudható: jeles poétákat szólítanak fel arra,

hogy fognának pennát, 's gyönyörű versekkel, tennék édes Nemzetünket áttalában figyelmezővé, az általunk készített Rajzolásnak szemlélésére, annak az általa ábrázoltatott dolgok méltósága szerént való betűlésére, 's magasztalylyák ez alkalmatossággal mind azokat, a' kik e' jelenvaló Török háborúban, vitézségekkel a' Magyar haza ditsőségét öregbítették.¹¹

A felszólítás gyors eredménnyel jár, hiszen már októberben kilátásba helyezik: a metszetlap mellé szánt versekkel „nem sokára lessz szerentsénk

⁷ HMNT, I (1789), 380–381.

⁸ Erről lásd: PÁPAY Sámuel, A' *Magyar Literatura' esmérete*, Veszprémben, 1808 (Magyar Minerva, 4), 409. Lásd még: RÓZSA György, *Czetter Sámuel (Egy magyar rézmetsző a 18–19. század fordulóján) = A Magyar Művészettörténeti Munkaközösség évkönyve 1952*, Bp., 1953, 99.; D. SZEMZŐ 1954, 114.

⁹ D. SZEMZŐ 1954, 114.

¹⁰ Mark Quirin munkája a lap indulószámát díszítő metszet „ROM. SZ. BIR. GRÓF HADIK ANDRÁS FŐ HADI VEZÉR”-ről; a „FŐ HADI VEZÉR BÁRÓ LOUDON GEDEON”-ról készült metszet, amelyet 1790. tavaszán küldenek meg az előfizetőknek; valamint az 1792. őszén közzölt „IDŐSB GRÓF RÁDAY GEDEON”-t ábrázoló kép. Mark Quirin metszi az Orpheus első kötetéhez mellékelt Pálffy-képet is (DEBRECZENI 2001, 438.).

¹¹ HMNT, I (1789), 384.

kedveskedni.”¹² 1789 decemberében pedig arról értesítik az olvasókat, hogy „kezdenek immár bokrossan érkezni hozzánk, a’ Magyar Lovasságnak vitéz érdemeit magasztaló Versek, mellyeknek készítésekre az általunk emeltt emlékeztető Oszlop szolgáltatott alkalmatosságot, Hazánk’ szerető Fiainak.” Baróti Szabó Dávid *A’ Magyar Lovassághoz* című „gyönyörű Verseiből” azonnal küldenek is egy kis „kóstolót.”¹³ A „Kassai Professor” hexameteres költeményét 1790 januárjában közli teljes terjedelmében a lap,¹⁴ majd sorban jelennek meg a metszetet megverselő szövegek: februárban Radlinger János terjedelmes latin nyelvű ódája (*Monumentum triumphale equestri Hungar. militiae turmae post edita egregii martis specimina erectum ab amore patriae, carmine illustratum. 1789*),¹⁵ áprilisban Fazekas Mihály cím nélküli „hatos versei”,¹⁶ augusztusban pedig Virág Benedek ugyancsak cím nélküli alkaikuma.¹⁷ Ezek a költemények feltételezik a metszetlap ismeretét, azaz retorikai hatóerejük kép és szöveg összjátékára alapozódik. A kommentár-funkciót az is nyilvánvalóvá teszi, hogy Radlinger jegyzetekben hívja fel a figyelmet az óda és a lap – oldalszám pontossággal megjelölt – szöveghelyeinek kapcsolatára. Baróti Szabó költeménye a Magyar Museumban ugyancsak az olvasót tájékoztató hivatkozással jelenik meg: „Azon Oszlopra tzéloz itt a’ Poéta, mellyet a’ HADI TÖRTÉNETEK’ érdemes Írói a’ MAGYAR LOVASSÁGNAK dítsősségére rézbe metszettettek;

¹² HMNT, I (1789), 415.

¹³ HMNT, I (1789), 673–674.

¹⁴ HMNT, II (1790), 145–151. A költeményt – *A’ Magyar Húszárokhoz* címen – a Magyar Museum is közreadja (*Első folyóirataink: Magyar Museum*, kiad. DEBRECZENI Attila, Debrecen, 2004 [Csokonai Könyvtár. Források 11.], I/206–211.), röpiven is megjelenik (*A’ Magyar Lovassághoz*, Kassa, 1789.), a *Baróti Szabó Dávidnak meg-jobbított, ’s bővített Költeményes Munkájában A’ Magyar Húszárokhoz. 1789ben* címen lelhető fel (BARÓTI SZABÓ Dávidnak *Meg-jobbított, ’s bővített Költeményes Munkáji*, Komáromban’, 1802, I/5–10.).

¹⁵ HMNT, II (1790), 193–197.

¹⁶ [Nagy Gyökerek’ Tsemétéje!...], HMNT, II (1790), 480–483.

¹⁷ [Nemes Hazámnak drága vitézeit...], HMNT, III (1790), 241–243. Az óda az Orpheusban *A’ Győzedelmeskedő Magyar Sereghez. 1790* címen jelenik meg (DEBRECZENI 2001, 228–230.), Virág első verseskötetében pedig *A’ Győzedelmeskedő Magyar Sereghez Török háborúkor. 1789* címen olvasható (VIRÁG Benedek’ *Poétai munkáji*, Pesten, 1799 [Magyar Minerva, 3.], 12–15.).

Lásd Hadi Tört. 380. óld. 1789. eszt.¹⁸ E költeménybe olykor szinte szó szerint épülnek be a HMNT tudósításainak fordulatai: „*Mészáros* volt egy, kinek hálálhattuk örökre, / Hogy győznénk. Eztet maga meg vallotta *Koburg* is, / A' Tábor vezető.” – olvasható a költeményben.¹⁹ A vonatkozó tudósításban ez áll: „Meg-vallya a' fő Igazgató Hertzeg COBURG, esmeretes nevű, 's érdemű *Mészáros Úr*, a' Tsászár Regementjének akkori Oberstere felől, hogy ez az Úr verte ki, vezérlete alatt nagyobb részént Regementjéből volt katonáival, a tsere között, különös bátorsággal az ellenséget.”²⁰ A metszetlap részletes leírása csupán Baróti Szabó költeményében található meg,²¹ ám a koronás Haza (Pannónia) által tartott tekercsen olvasható nevek – Fazekas költeményét leszámítva – minden szövegben feltűnnek. Radlinger ódája – a metszetlap allegorikus figuráit is sorra véve – így vezeti fel a török háború magyar hőseinek előszámlálását: „O, qui merentem surgere desuper / Caeli pauimentum facis, inclyte / *Amor*, *Columnam*, fac, precor, me / Non humili tetigisse plectro // Beneominator Militiae *Duces*, / Quos pulchra monstrat *Pannonis* indice, / *Clio* perennar, adprobatque / *Mars*, patulo et probat Orbe *Fama*. // [...] // Testis *Camoenae* sit *rotulus* meae, /

¹⁸ DEBRECZENI 2004, 210.

¹⁹ HMNT, II (1790), 148.

²⁰ HMNT, I (1789), 217.

²¹ A leírás a *Jelentés* képmagyarázatát követi: „Fel emelkedik ottan / Egy gyönyörű, 's vékony tetejével egekbe hasító / Oszlop, örök bizonyíttásúl, mint vágta Magyar kard / A Tudományoknak dühös ellenségét. Hegyette / Mégyen az *Hír*, 's meg' vissza teként a' véres határon / Forgódó Lovasokra: terül a' trombita' hangja, / Mellyet fű; 's valamerre repül, hallattya Világnak / Négy részével az hartzban tett sok féle tsudákat. / Mellete egy koronás, 's méltóságára tekintve / Tsak nem imádandó kegyes *Asszony* (Hazátok ez!) ül 's nagy / Lajstromot ad nézésre: vitéz Húszárinak ebbe / Mind bé szedte nevit. Melly víg artzaja! miképpen / Örvendez Fijain! – Jobb részen látom előtte / Bölts *Kliót*: nagy Könyvet tart, 's a durva Pogányság' / Meg rontó Magyar Húszárok' diadalmait írja. / Bal részről *Márs* van, meg támaszkodva, kezében / Álló dárdájára: tüzes népének örömmel / Nézi jeles bérit, 's meg nyugodt szíve, szerentsés / Tétélein. – Távulabbról szemlélem az *Hidrát*: / Hét feje van: fülánkjeival vérengzeni készül. / Szembe szökik vele bottyával kész *Herkules*, és el / Tsapja fejit. Példázza, miként veritek le Hazánknak / Rontójit. – Fenn a' *Dítsőség*' *Temploma* nyílik. / Melly roppant épület!” (HMNT, II ([1790], 150–151.)

Qui se Parentis sceptrigeræ sinu / Euoluit. Hic *Heroas* hunna / Ecce refert, *Equitesque* Dextra!”²² Az óda – szigorúan tartva a sorrendet – a tekercsen található összes nevet felsorakoztatja: elsőként a törököt Mehádiánál megfutató „Vétsey”, majd a moldvai fejedelmet, „Ipsyl-landust” fogságba ejtő, Jász városát elfoglaló, Gladovát hódoltató „Fábri” magasztalására kerül a sor, végül – immár konkrét haditettekre való utalás nélkül – „Filó”, „Otto”, „Mészáros”, „Nemes”, „Képiró”, „Boros”, „Kosztolányi”, „Vilhorszky” és „Kienmayer dicsérete következik.”²³ Az enumeráció Baróti Szabó költeményében is a „ritka Vitéz”-nek titulált „Vétsei” és a törökre „zivatar’ módgyára” rárontó „Fábri” laudációjával indul, ám aztán nem a tekercs által megszabott sorrendben folytatódik, hiszen a „vitézlő *Székelyivel*” verekedő „Nemesnek”, majd pedig „Mészárosnak” és „Képirónak”, a foksányi csata hőseinek a dicsőítése következik. A sort „Filó”, „Kosztolányi” és „Boros” nevének említése zárja. A hősök előszámlálásában Virág költeménye a Baróti Szabóéhoz látszik igazodni: „Vétsey” és „Fábry” ünneplését „Nemes”,²⁴ „Mészáros” és „Képiro” méltatása követi. Itt az enumeráció váratlan fordulatot vesz,

²² HMNT, II (1790), 194–195. „Oh, dicső Hazaszeretet, aki a magasból eléred azt, hogy a kiérdemelt emlékoszlop föl az égboltig magasodjon, jó előjelként add meg, kérlek, hogy ne alábbvaló énekkel énekeljem meg a hadvezéreket, akiket Pannonia egy szép jegyzékben mutat, akiknek emlékezetét Clio fenntartja, Mars jóváhagyja, és Fama jó híret viszi az egész földkerekségen. [...] Legyen tanú rá Camoenám tekercse, amely kibomlik a jogarat tartó Anya ölében. Íme, jobbjaival sorolja a hun hősöket és lovasokat.” (Darab Ágnes fordítása)

²³ Báró Vétsey Siegbert: generális = HMNT, I (1789), 116., 130–134. Fábry Mihály: az Erdődy-huszárezred oberstere, később generális = HMNT, I (1789), 21–22., 25., 518–519., 529–531. Filó József: generális = HMNT, I (1789), 160. Rudolf von Otto: a Graeven-huszárezred oberstere, később generális = HMNT, I (1789), 311. Mészáros János: „Tsászár Huszár Regementyebéli Oberster”, később generális = HMNT, I (1789), 149., 158., 271–276., 327–328., 344. Gróf Nemes György: a Székely-huszárezred oberstleidinantja, majd oberstere = HMNT, I (1789), 25. Képiró Sámuel: az Erdődy-huszárezred majorja, majd oberstleidinantja, később a Barco-huszárezred oberstere = HMNT, I (1789), 22–25., 141–150., 161., 335. Boros Ádám: a Wurmser-huszárezred oberstere, később generális. Báró Kosztolányi László: az Erdődy-huszárezred oberstere = HMNT, I (1789), 25.

²⁴ Virág a Magyar Museumban külön költeményben is elzengi *Vitéz Gróf Nemes György’ ditséretét* (DEBRECZENI 2004, 193–194.).

ugyanis annak a „Karajtzaynak” a dicséretével folytatódik, akinek a neve sem a Baróti Szabó-szövegben, sem a tekercsen nem lelhető fel, ám akinek a hőstetteiről a HMNT többször is részletesen beszámol.²⁵ Az enumeráció „Otto”, „Kosztolányi”, „Filo” és „Boros” nevének az említésével zárul. Fazekas költeményéből viszont teljesen kimarad a nevek és a tettek ceremoniális felsorakoztatása. A szembetűnő hiány talán azzal magyarázható, hogy néhány hónappal korábban egy olyan Fazekas-költemény is megjelenik a lapban, amely a szemtanú hitelével beszéli el a „Mészáros Oberster” által kommandírozott Császár-huszárezred moldvai haditetteit, a foksányi csatát (és egyúttal a szerző megsebesülését a történetét).²⁶

A török háború hőseinek előszámlálását többnyire a bajnok elődök enumerációja (Virág ódájában például: „Oh nagy ZRÍNYIEK! oh ditső / NÁDASDIK! bátor KEMÉNYEK! / HUNNYADIAK! TURIK!”²⁷) előzi meg vagy követi. A laudációt ugyanis az az argumentum alapozza meg, mely szerint az utódok tettei *összemérhetőek* az elődökével, sőt *méltóak* a vitéz ősök cselekedeteihez. Ezzel az argumentummal zárul Radlinger ódája is: „Heu magna Patrum facta reducere, / *Coruinianas, Kinisias* quouque / Dignum Genus! NÁDASDI darum / PÁLFY adumque referre Laudes.”²⁸ Az utódok így nem csupán a „Ditsősség’ szent Palotájából, / Az Érdemeknek Trónusából” letekintő „borostyán- / Ágakkal ékes régi Vitézeink!”²⁹ elismerését nyerhetik el, de fel is emelkedhetnek hozzájuk. Baróti Szabó költeménye a hősi virtus áthagyományozásának az ígéretével buzdítja és jutalmazza a huszárokat: „Fenn, fenn / marad a’ Ti / Ditsősségtek is, Huszárok! Bé véstük örökre / Tettetek szívünk’ táblájira: semmi feledség / Nem járúl ide.”³⁰ A pusztító időn is győzedelmeskedő vitézi érdem argumentuma éppúgy feltűnik Fazekas

²⁵ Báró Karajtzay [Karátsai] András Miklós: a Lévener-huszárezred oberstlajdinantja, majd oberstere, később generális = HMNT, I (1789), 141–150., 163., 243–248., 268–271., 327–350.

²⁶ [Fel tette hatalmas Tsászárunk magában...], HMNT, I (1789), 689–694.

²⁷ HMNT, II (1790), 242.

²⁸ HMNT, II (1790), 197. Óh, Corvinusokhoz és Kinizsiekhöz méltó utódok, akik visszaidézitek az atyák tetteit, a Nádasyak és a Pálfyak hírét! (Darab Ágnes fordítása)

²⁹ HMNT, II (1790), 242.

³⁰ HMNT, II (1790), 150.

költeményében,³¹ mint Radlinger ódájában, az utóbbiban az „ércnél maradandóbb”-toposszal összekapcsolódva: „Insculpta Virtus pectore Posterum / Heroas aeterno aere potentius, / Saxoue, *Memphitae* clarat / Turre, *Semiramioe* Muro.”³² A laudáció elmaradhatatlan kelléke az antik (mitológiai és történeti) párhuzamok alkalmazása. A dicsőítő *comparatio* gyakran az *apostrophés personificatio* formáját ölti, mint Baróti Szabó költeményében: „Jer, *Spárta!* ’s ha nagy vagy, / Nézz tettinkre, Vitézinkkel vesd egybe Vitézid!”³³ Bizonyára nem véletlen, hogy Vétsey dicsőítéséhez Virág ódája is ezt a formulát választja: „Nézz, *Spárta!* jó szemmel reánk, és / *Léonidasodat* itt találod.” Ugyanakkor a Virág-ódában fellelhető az összevetésnek egy másik – névcserés – típusa is, hiszen a költemény Vétseyt „Hazánkknak Koklese”-ként magasztalja.³⁴ Baróti Szabó költeménye – „Fábri” gladovai diadalát ünnepelve – a *comparatio* egyéb változatával is él: „Drága Vitéz! bízvást ditsekedgy *Czézárral* ezentúl / *Érkeztem, láttam, győztem.*”³⁵ A Fábry-Caesar-párhuzam egyébként – talán éppen a Baróti Szabó költemény hatására – néhány hónappal később ismét feltűnik a HMNT lapjain: egy tudósítás ugyanis „*César*-nak kétszeres *Mássa*”-ként dicsőíti a generálist”, ráadásul e szöveghelyhez az alábbi magyarázó jegyzet tartozik: „*Gen. Fábry* is a’ *Pontusi* Királyt, egy rajta való menetellel, meg rontott[a]. *César* szavai ezek: *Veni, vidi, vici*. Nem de nem szájára vehette e’ *Gen. Fábry* is *Gladovába* lett diadalmas bé férkezésekor, ezen rövid ki mondású; de sokat magokban foglaló Igéket: *Érkeztem, láttam, győztem.*”³⁶ Ezekben a költeményekben – így a Baróti Szabó-szövegben – a magyar lovasság félelmetes és lenyűgöző természeti erőként pusztítja az ellenséget: „Meg vonta világát / A’ Török Hóld fegyverteknek’ villámira, ’s mellyek / Rettentnek vala, szarvaitól meg fosztva, le rodgyant / Mennykövitekre.” Ugyanitt „Fábri” „zivatar’ módgyára”, „Képiró” pedig „fergeteges felhő

³¹ HMNT, II (1790), 481.

³² HMNT, II (1790), 193. Az utódok szívébe vésett harci erény jobban dicsőíti a hősokeket, mint az örök érc, vagy kő, vagy Memphis tornya, vagy a semiramisi fal. (Darab Ágnes fordítása)

³³ HMNT, II (1790), 147.

³⁴ HMNT, II (1790), 242.

³⁵ HMNT, II (1790), 148.

³⁶ HMNT, II (1790), 691–92.

szakadások”-ként ront rá a törökre.³⁷ A mennykő- és fergeteg-*hyperbolé* a Virág-ódából sem hiányzik („Tí, mint midőn a’ mennykövek a’ setét / Felhők’ öléből hullanak, és halált / Szórnak magokból mindenütt: úgy, / ’S olly bizonyos sebeket tsináltak. – // A’ zordon Éjszak’ fergeteges Szele / Mikor megindúl, ’s a’ hegyek’ oldalán / Álló mohos Tölgyfákra tsapván / Dönt, tör ezer meg ezer tsikorgás // Köztt: képe, győző Bajnokaink’ erős / Szíveknek.”³⁸); és a Vétsey által legyőzött török sereget a Radlinger-óda is vihartól sújtott erdőként láttatja („Ruere fracti, ceu bipenni, aut / Turbine atro ruit icta Silua.”³⁹).

Baróti Szabó költeményében fontos szerepet kapnak a huszár-attribútumok is: „az harsány / Trombita meg rivadásra serény paripákra fel ülván, / És egyszerre ki vontt karddal, fejetekbe nyomítván / Tsákótok’, ’s neki buzdúlván a’ *Rajta Vitézek!* / Serkentő szózatra: leg ott bé vágatok a’ tar / Ellenség közepére.” Ilyen attribútum a *Rajta!*-csatakiáltással, vagyis „a’ Húszárok unszoló szavával”⁴⁰ indított lovasroham (sokszor minoritás-támadás), a huszár-harcmodor talán leglátványosabb, oly’ sok csatát eldöntő eleme. A Virág-óda éppen annak köszönheti jelentős retorikai hatását, hogy az ünnepelt huszárok csatába indításával zárul: „Elég! – Török zajt hallok! – Újra / Rajta tehát, koszorús VI-TÉZEK!”⁴¹ Virág feltehetően annak a Faludi-versnek a zárlatát követi, amelynek első sorait a metszetlapra is felvésték. A *Nádasdi* című költemény ugyanis az alábbi sorokkal fejeződik be: „Uj lármát hallok fiaim, / Uj erő üt reánk! / Menjünk elejbe bajnakim, / Rivadjon trombitánk. / Ujitsunk rajtok sebeket, / Rágjuk apróra sziveket; / Megyek: kövessetek, / Megyek: kövessetek!”⁴² Érdeemes megjegyezni, hogy Virág egy másik, ugyancsak a „török háború” hőseit dicsőítő költeményében is alkalmazza ezt a zárlatot: a *Vitézeinkhez* című „hatos vers” is a „Rajta Vitézek!”-imperatívussal ér véget.⁴³ Fazekas költeményében szintén felhangzik a huszárok csatakiáltása: „Most hát, most *Magyarim!* ha Hazánk’ örömere születtünk, / Rajta!, ne sajnállyuk, ha Magyar vérünket elébe, / Ontani

³⁷ HMNT, II (1790), 145., 147., 149.

³⁸ HMNT, II (1790), 242.

³⁹ HMNT, II (1790), 195.

⁴⁰ HMNT, I (1789), 421.

⁴¹ HMNT, II (1790), 243.

⁴² FALUDI 1900, 23.

⁴³ VIRÁG 1799, 119.

kivánná, mint szivessége jutalmát. / Rajta kivált te *Huszár!* mérges *Bellóna* remekje. / [...] / Rajta tehát! nosza rajta *Huszár!*⁴⁴ A fenti Baróti Szabó-citátum persze nem csupán a huszárságnak mint könnyűlovasságnak a harcmódoráról árulkodik, hanem a viseletre vonatkozó utalást is tartalmaz. A huszárvisélet jellegzetes kelléke ugyanis – a zsinóros dolmány és a prémmel szegett, rendszerint a vállon átvetve hordott mente mellett – a csákósüveg. A költemény ezt a *könnyű* viseletet is a huszárság katonai, sőt erkölcsi fölényének az igazolására használja fel: „Nem vólt szükségtek melly-vasra, sisakra. (Magyarnak, / Főképp’ Húszárnak meg markoltg kargya, ’s remegni / Általló nagy lelke nem hajt illy testi fedélre.)”⁴⁵ Ugyancsak elmaradhatatlan huszár-attribútum a *bajusz*: „Minő bátorság ülte bajúszos / Artzátok’!” – olvasható a Baróti Szabó-költeményben. A huszárbajusszal kapcsolatos toposzok szinte hiánytalanul lelhetők fel Nagy János szanyi plébános inszurrekciós versezetében, amely *A’ Szombathelyi Nemes Tábornak Ó Királyi Felségek előtt tett Hadi Gyakorlása 1797. Kiss-Aszszony Havának 16. 17. és 18-dik napján* címen jelent meg a HMNT utódlapjában, a Magyar Hírmondóban: „A’ Bajusz Huszárnál nem tsak nagy ékesség, / Hanem Vitéz Férfijt illető tisztesség, / Meg is rettentt ettől többször az ellenség, / Mert kezét fog evel a’ tüzes hevesség. // Evel az Ellenség ellen menő Huszár / Mintha szárnya lenne, repül mint a madár.”⁴⁶ A huszárbajusz külhoni ismertségét, vonzerejét és tekintélyét illusztráló pedig álljon itt a bécsi *Magyar Kurir* egyik tudósítása: „Ha a’ mi, magokat még eddig mindenektől ditséretesen megkülönböztetett vitéz Huszáraink Frantziaországban lagnának (azt írja edgy Német író) eddig a’ Dámák főköttöje, nem *ala Figáro*; hanem mind *ala Wurmzer*, *ala Gréfen*, *ala Toskána* és *ala Székely* Huszár vólna, sőt talám a’ nyakba függőjekenis egy egy Pár Magyar bajuszszot le-festve aranyba foglalt üveg alatt hordoználak.”⁴⁷ Minden bizonnyal a huszár tekinthető a tereziánus és a jozefiánus kor férfiideáljának. A huszárviséletet sokszor azok is hordják,

⁴⁴ HMNT, II (1790), 482–483.

⁴⁵ HMNT, II (1790), 145.

⁴⁶ Magyar Hírmondó, XIII., (1798), 14. (Tóldalék), 236–237.

⁴⁷ Magyar Kurir, 1788, 259.

akinek a vitézkedés egyáltalán nem élethivatásuk, sőt a józsefi kor végén még a nők is viselnek huszárdolmányt és -csákót díszöltözékként.⁴⁸

A HMNT-ben közzé tett költemények tehát a szokványos, magasztaló retorikát működtetve zengik a huszárok dicsőségét. A konvencionális laudáción még Baróti Szabó költeménye sem igen lép túl, pedig *A' Magyar Lovassághoz* az egyetlen szöveg, amely – igaz, gondolatjelek közé zárt *digressio* formájában – aktuális politikai-közjogi kérdéseket is felvet. A laudációt megszakító közbeékelés „Ausztia” megszólításával és a birodalom-fenntartó magyar katonai erények kinyilvánításával indul: „örvendhetsz, Ausztia, Bízto / Országlo páltzad, mikoron Magyar örzi.” E tételt támasztja alá a „vitam et sanguinem”-jelenetre, illetve a magyar haderőnek az osztrák örökösödési és a hétéves háborúban betöltött szerepére történő utalás: „Ki mentett / Tsak nem egész Európanak vesztetre fel esküdt / 'S öszve tsatoltt pallossi közül.” A dinasztia iránti hűség kinyilvánítását és a török háború említését („Vért ontani most is / Kész értted”) a jogsértőnek tekintett józsefi politika veszélyeire való figyelmeztetés követi: „Kedvelld hívséges népedet: hozzád / Tett szívességét ne felejtse. / A' régi szabadság / E' nemes érzésű Nemzet' fő kintse: ne kívánd, / Hogy valamelly tsorbát szenvedgyen benne. Fejének / Választott: szerető tagod' óltalmazza. Az alkut / Egymásnak szentül meg tartván, nem leszen, a' ki / Köz sorsunk' boldogságát meg tudgya zavarni.”⁴⁹ Ez az *adhortatio* és a *confirmatio* retorikai műveleteire épülő kitérés, amely egymást kölcsönösen feltételező fogalmakként kezeli a bajnoki virtust és a „régii szabadságot”, immár nyilvánvalóvá teszi, hogy a HMNT szerkesztői és szerzői számára II. József török háborúja a magyar (nemesi) vitézi erények felmutatásának a lehetőségét jelenti. A metszetlap és a hozzá tartozó költemények a huszárságnak mint jellegzetesen magyar haderőnemnek a teljesítményét zengik. A magyar huszároknak, jórészt a huszártiszteknek és generálisoknak a kultusza pedig a nemesi-rendi identitásképzésnek rendelődik alá. Ezek a költemények toposz-készletüket, retorikai eljárásaikat tekintve nem is igen különböznek a nemesi felkeléseket ünneplő szerzeményektől. Innen nézve egyáltalán nem meglepő, hogy a gyalog-regementekről és vezető-

⁴⁸ UNDI Mária, *Úri- és népviselet a barokk korban = Magyar művelődéstörténet, IV. (Barokk és felvilágosodás)*, szerk. DOMANOVSKY Sándor, Bp., é. n., 372.

⁴⁹ HMNT, II (1790), 149.

ikről sokkal kevesebb szó esik. A szerkesztők ugyan kilátásba helyezik a „Magyar Gyalogságnak” a lovasságéhoz hasonló megdicsőítését,⁵⁰ ám erre végül nem kerül sor. Szembetűnő, hogy a metszetlapot megverselő szövegekből teljesen hiányzik az uralkodó dicsérete (bár éppen a Radlinger-óda után olvasható „ama’ szélessen ki terjedett tudományú nagy Hazafi Fő Tisztelendő *Béla*kuti Apátúr Molnár János Úr” tollából egy olyan versrészlet, amely „Édes Atyánk”-ként méltatja Józsefet⁵¹); sőt kimarad a költeményekből a „Klió” mellett heverő tekercsen megörökített külhoni fővezérek („*Loudon, Coburg, Hohenlőe, és Wartensleben*”) méltatása is, pedig – ahogy erre a *Jelentés* képmagyarázata utal – az ő „fő igazgatások alatt vitézkedtek Lovassaink.”⁵² Ezek a költemények, ha tetten is érhető bennük „a Habsburg-ház vezette birodalom iránt háborús körülmények között megerősödött lojalitástudat”,⁵³ csak korlátozottan alkalmasak a dinasztikus-monarchikus (Habsburg) identitás megerősítésére és propagálására, inkább a „józsefi” idők nemesi ideológiájával hozhatók összefüggésbe. A HMNT kétarcúsága abban ismerhető fel, hogy egyfelől – „a’ fő hadi Cancellaria” tudósításainak rendszeres közreadásával – sikeresen tölti be a török háború hivatalos magyar nyelvű közlönyének szerepét (a HMNT és a bécsi *Magyar Kurir*-féle lapokban válik a magyar nyelvű hadi propaganda a közvéleményt immár hatásosan befolyásoló intézménnyé); másfelől viszont a háborúnak lényegében a magyar huszárok ünneplésére korlátozódó kultuszával azt a nemesi-rendi mozgalmat támogatja, amely a birodalmi szintű homogenizációs törekvésekkel szemben különálló, saját történeti és közjogi tudattal, kulturális emlékezettel, szimbólumrendszerrel bíró politikai közösség kialakításában, megerősítésében és fenntartásában érdekelt.⁵⁴

⁵⁰ HMNT, I (1789), 415.

⁵¹ [Tartson Benneteket Fejedelmünknek...], HMNT, II (1790), 197–198.

⁵² HMNT, I (1789), 149.

⁵³ CSETRI Lajos, *A magyar nemzettudat változatai és változásai a jozefinus évtized költészetében* = Cs. L., *Amathus. Válogatott tanulmányok*, szerk. SZAJBÉLY Mihály, ZENTAI Mária, Bp., L’Harmattan, 2007 (Ligatura), II/247.

⁵⁴ A HMNT ez utóbbi „arcára” irányítja a figyelmet a Kosáry-féle művelődés-történeti kézikönyv: „inkább a nemesi mozgalom felvilágosult rendi szárnya talált benne magának orgánumot.” (KOSÁRY Domokos, *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Bp., Akadémiai, 1980, 549.)